

KIÉ A (TÚL)HATALOM?

ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI HATÁROZAT AZ „ÁLLAMI PÓTMAGÁNVÁDRÓL”

Jerome Franknek, a jogalkalmazással kapcsolatos radikális álláspontjáról ismert amerikai bírónak és jogelméleti gondolkodónak a bírók önképével élesen szembenálló egyik megállapítása az volt, hogy a jogalkalmazás folyamatában történő döntés lényegi vonatkozásaiban nem különbözik a jogon kívüli döntéshozatali folyamatoktól: „Az ítélkezési folyamat ritkán kezdődik egy premisszával, amelyből aztán egy következtetésre jutunk. Inkább fordítva: az ítélkezés egy többé-kevésbé bizonytalanul megformált következtetéssel kezdődik. Az ember rendszerint egy ilyen következtetésből indul ki, s csak ezután próbál meg olyan premisszákat találni, amelyek ezt alátámasztják. [...] Mivel azonban a bíró is ember, és nincs olyan ember, aki normális gondolkodása során ilyen szillogisztikus okfejtés útján hozna meg egy döntést (eltekintve néhány egyszerű szituáció kezelésétől), nyugodtan kijelenthetjük, hogy a bíró pusztán azért, hogy felölti talárját, még nem fog szert tenni egy ilyen mesterséges gondolkodásmódra. [...] a bíróságok [...] az általuk elérni kívánt eredményből indulnak ki.”¹

Frank saját tézisét „eretnek gondolatnak” minősíti,² és valóban vitatható az a felfogás, amely mindenfajta normatív iránymutatást csupán a döntést utólagosan igazoló premisszaként ábrázol. Azonban a Legfelsőbb Bíróság 3/2004. számú büntető jogegységi határozatát megsemmisítő 42/2005. (XI. 14.) AB határozat olvasása közben mégis könnyen támad olyan sejtélem az olvasóban, hogy az Alkotmánybíróság által a döntés mellett felsorakoztatott érvek csupán a franki értelemben vett „racionalizáló” szerepet töltik be az alkotmányossággal és az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlatával jobban harmonizáló megoldással szemben. Ahhoz, hogy ezt az állítást alá lehessen támasztani, meg kell vizsgálni egyfelől azt, hogy az Alkotmánybíróság által felvonultatott érvrendszer milyen előfeltételekre épül, azok a magyar alkotmányos berendezkedést megalapozó elvek tükrében igazolhatók-e, másfelől pedig azt, hogy ezen érvek alkalmazása más esetekben – szintén az előbb említett elvekre tekintettel – elfogadható, vállalható következményekhez vezet-e.

A szóban forgó döntés alátámasztására szánt érvelést három részre osztva érdemes vizsgálat alá von-

ni. Az Alkotmánybíróság ugyanis nem csupán abban a tartalmi kérdésben foglalt állást, hogy alkotmányos-e, ha az állam vagyoni sérelmét okozó bűncselekmények miatti büntetőeljárásokban az állam valamelyik szervén keresztül pótmagánvádlóként fellép, hanem elvi éllal kimondta azt is, hogy az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik a Legfelsőbb Bíróság által meghozott jogegységi döntések alkotmányosságának vizsgálata és esetleges megsemmisítése, továbbá meghatározta a vizsgálat és a megsemmisítés feltételeit. Írásomban logikai sorrendben haladva először az indokolás „hatásköri” részével foglalkozom, mivel ez alapozza meg az alkotmányellenesség tartalmi vizsgálatát, és ez az a része a döntésnek, amelyik nagy horderejű az Alkotmánybíróság kompetenciáját és más közhatalmi tényezőkhöz való viszonyát illetően. Ezt követően azt veszem szemügyre, hogy mennyire tudott ellentmondásmentes feltételrendszert kidolgozni az Alkotmánybíróság a jogegységi határozatok alkotmányossági kontrollját illetően, végül pedig a szóban forgó legfelsőbb bírósági határozat tartalmi alkotmányosságának kérdéséhez fűzők néhány észrevételt.

A HATÁSKÖRI ÁLLÁSFOGLALÁS

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a továbbiakban Abtv.) 1. § b) pontja alapján jogosult a Legfelsőbb Bíróság által hozott jogegységi döntések alkotmányossági vizsgálatára. E jogszabályhely alapján az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik a jogszabály, valamint az állami irányítás egyéb jogi eszköze alkotmányellenességének utólagos vizsgálata. Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint ez a rendelkezés nem szól a jogegységi határozat alkotmányossági vizsgálatának lehetőségéről, de nem is zárja ki azt.³ Ez az érv megnyitja az utat az alkotmány 32/A. § (1) bekezdésének értelmezéséhez, amely a legmagasabb szinten rögzíti az Alkotmánybíróság hatáskörét („felülvizsgálja a jogszabályok alkotmányosságát”).

Először itt kell megállnunk az érvelés elemzésében, mivel már ezen a ponton egy lehetséges ellen-

vetés fogalmazható meg az Alkotmánybíróság által követett logikával szemben. Rögzíthetjük, hogy sem az alkotmány, sem az Abtv. nem írja elő, hogy az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozna a Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatainak alkotmányossági vizsgálata. Az alkotmány rendelkezése alapján az Abtv. egy taxatív felsorolást ad, amelyben nincs utalás a jogegységi döntésekre, ahogyan sok egyéb lehetséges hatáskörre sincsen. Egy ilyen kimerítő felsorolás esetében nem lehet azzal érvelni, hogy a lehetőséget „nem zárja ki” a törvény. Az Abtv. számos egyéb hatáskört sem zár ki explicit módon, azonban egy jogállamban az az elvárás támasztható minden állami szervvel szemben, hogy csak kimondottan a hatáskörébe tartozó ügyekben járjon el.

Ez az ellenvetés azonban elveszítené létjogosultságát akkor, ha igaza lenne a testületnek abban, hogy az alkotmány 32/A. § (1) bekezdése értelmében a jogszabály fogalmi körébe tartoznak a jogegységi határozatok is. Az Alkotmánybíróság saját álláspontja az, hogy a jogegységi határozatok státusza nem világos, ezért ebben a kérdésben az alkotmány értelmezésére van szükség. Így a következőkben annak lehetünk tanúi, hogy az Alkotmánybíróság nagy terjedelemben indokolja a jogegységi határozatok jogszabállyá minősítését.

Az álláspontja kifejtése során két korábbi döntésre hivatkozik. A 4/1997. (I. 22.) AB határozatból kiderül az, hogy a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály alkotmányellenessége is vizsgálható utólagosan, a 60/1992. (XI. 17.) AB határozat pedig arra mutat rá, hogy a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény (a továbbiakban Jatv.) garanciális szabályainak mellőzésével hozott központi állami szervektől származó útmutatóknak, leiratoknak, körleveleknek és egyéb hasonló jellegű előírásoknak nincs kötelező ereje, az ilyen módon történő irányítás alkotmányellenes. Az Alkotmánybíróság e két döntésből olvasta ki azt az irányvonalat, mely szerint az „utólagos absztrakt normakontroll hatáskörét valamennyi normára (normatív tartalmú előírásra) nézve fennálló Alkotmányból eredő [...] hatáskörének tekintette”.⁴

E gondolatmenet gyenge pontja az (túl azon, hogy egy gyakorlat léte önmagában még nem igazolja helyességét), hogy az első esetben nem volt kérdéses, miszerint egy bizonyos fajta jogszabály alkotmányos kontrolljának lehetőségéről van szó, a másik ügyben pedig azt állapította meg az Alkotmánybíróság, hogy csupán a Jatv. alapján hozott jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei lehetnek kötelezők, más iránymutatások eredetüknél fogva alkotmányellenesek, így azokkal kapcsolatban tartalmi alkotmányossági vizsgálatra nincs is szükség.

E két határozatból azonban, meglátásom szerint, csak annyit lehet kiolvasni, hogy az Alkotmánybíróság igyekezett kiterjeszteni a hatáskörét, azt viszont nem, hogy magának a jogszabálynak a fogalmát is kiterjesztően értelmezte volna. Álláspontjának meggyőző bizonyításához arra lett volna szükség, hogy megmutassa: a jogegységi határozat problémátlanul besorolható a jogszabály kategóriájába. Az Alkotmánybíróság azonban azt a kérdést homályban hagyta, hogy mi a különbség a „jogszabály” és a „normatív tartalmú előírás” között. Ez a megoldás nem véletlen. A jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei fajtáit ugyanis a Jatv. kimerítő jelleggel felsorolja, és e felsorolásban a jogegységi határozat nem szerepel. A Magyar Köztársaság hatályos törvényei – alkotmányellenességük kimondásáig – az Alkotmánybíróságot is kötik, így a testület nem adhat olyan értelmezést a jogszabály fogalmának, amely ellentétes a törvényi meghatározással (ezt maga az Alkotmánybíróság is megerősítette fent említett 1992-es döntésével). Az Alkotmánybíróság ezért inkább azt az utat választotta, hogy a hatáskörét bővítette. Kimondta, hogy sajátos feladatának ellátásához szükséges minden „normatív tartalmú előírás” alkotmányos kontrollja. Ez az érvelés, úgy tűnik, a nemzetközi jogból származó „beleértett hatáskörök” doktrínájára épül. E doktrína lényege az, hogy a nemzetközi szervezetek automatikusan rendelkeznek olyan hatáskörökkel, amelyeket az alapító szerződések nem tartalmaznak, de az e dokumentumokban meghatározott feladatuk teljes körű ellátásához szükség van azok gyakorlására.⁵ Az Alkotmánybíróság lépése tehát akkor igazolható, ha feladatának ellátásához tényleg szükség van a jogegységi határozatok alkotmányos kontrolljára.

Az Alkotmánybíróságnak az alkotmányból és az Abtv.-ből levezethető, szempontunkból releváns feladata az, hogy a jogszabályok (és az állami irányítás egyéb jogi eszközei) alkotmányosságát vizsgálja. Mivel a Jatv.-ből következően jogszabályt Magyarországon a törvényhozás és a végrehajtás szervei alkotnak, ezért az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos ellenőrzése jelenleg nem tartozik feladatköréhez. Az Alkotmánybíróságot sem az alkotmány, sem más törvény nem hatalmazta fel „általános alapjogvédelmi” feladatra, mellyel indokolni lehetne hatáskörének kiterjesztését. Az alkotmánybíráskodás szerepének ilyen felfogása nem jelenti azt, hogy a rendesbírásgoknak ne kellene az alkotmányra figyelniük tevékenységük során, és alapjogi kontroll nélkül, szabadon alakíthatnák a jogszabályok tartalmát. Az „élő jog” alkotmánybírási doktrínája (az Alkotmánybíróság a jogszabályoknak az egységes és állandó bírói gyakorlatban adott értelmét veszi figyelembe az

alkotmányosság megítélésekor), illetve a később bevezetett „alkotmányos értelmezési követelmények” előírása már most is lehetőséget ad az Alkotmánybíróság számára ilyen irányú befolyásolásra a bírói hatalom alávetettségének explicit rögzítése nélkül. Az Alkotmánybíróság mostani „önhatalmú” hatáskörnövelése azt is előrevetíti, hogy ettől kezdve nem kizárt semmilyen „normatív tartalmú előírás”, így akár az egyedi bírói döntések alkotmánybírósági ellenőrzése, ami nehezen összeegyeztethető a bírói hatalmi ág függetlenségével.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy ne lehetne érvelni egy olyan megoldás mellett, amely az igazságszolgáltatás bizonyos aktusaira is kiterjesztené az Alkotmánybíróság hatáskörét, de ez alkotmányos berendezkedésünk olyan változtatását jelentené, melynek végrehajtásához a parlamenti törvényhozás rendelkezik kellő legitimitással. Most csupán annyit szerettem volna megmutatni, hogy az Alkotmánybíróság jelenlegi feladatköréből logikai kényszerítő erővel nem következik a jogegységi döntések közvetlen kontrolljának szükségessége.

Általánosan fogalmazva elmondhatjuk, hogy az Alkotmánybíróság létrehozásának és működtetésének célja az, hogy széles terjedelemben vizsgálhassa a jogszabályok alkotmányosságát, ám e célba nem tartozik bele saját tevékenységi körének kibővítése. Az értelmezési szabadság a jogszabályoknak az alkotmányos mércékkel való összevetésekor illeti meg, és nem azt jelenti, hogy „pozitív jogalkotóként” új hatásköröket adományozhat magának.⁶ Azt nem vitatom, hogy minden jogalkalmazó szervnek, így működése során az Alkotmánybíróságnak is folyamatosan értelmeznie kell a saját hatáskörére vonatkozó rendelkezéseket. Ez a helyzet azonban nem jogosítja fel arra, hogy további hatásköröket konstruáljon, még akkor sem, ha ezt a feladata hatékony ellátása érdekében szükségesnek tartja. Képzeljük el, hogy milyen reakció követné például az APEH elnökének azon kijelentését, hogy revizorai ezentúl bárkinél, bármikor házkutatást tarthatnak, és arra hivatkozna, hogy a szerv feladatának teljes körű és hatékony ellátásához ez mindenképp szükséges, így az adóellenőrzésből fakadó jogkörükből mindez külön jogszabályi rendelkezés nélkül is következik. Álláspontom szerint az Alkotmánybíróságot ugyanúgy kötik a hatáskörét meghatározó jogszabályok, mint bármely más állami szervezetet. Ezen az sem változtat, hogy az Alkotmánybíróság hatáskörtúllépésével szemben nem lehet jogorvoslattal élni, sőt talán éppen ezért is kellene az Alkotmánybíróságnak bölcs önmérsékletet tanúsítania ezen a téren.

AZ ALKOTMÁNYOS VIZSGÁLÓDÁS TÁRGYÁVÁ TEHETŐ BÍRÓI JOG MEGHATÁROZÁSA

Az alkotmánybírósági határozat további indokolása már előfeltételezi azt a lehetőséget, hogy az Alkotmánybíróság foglalkozhat a jogegységi határozatok alkotmányossági vizsgálatával, ezért most zárójelbe teszem a fenti ellenvetéseimet, és arra koncentrálok, hogy az Alkotmánybíróság milyen keretek között látja megvalósíthatónak újonnan vállalt feladatkörét és hogyan tudja összeegyeztetni azt korábbi gyakorlatával.

Az Alkotmánybíróság az „élő jog” figyelembevételének alkotmánybírósági doktrínájával igazolja, hogy miért érvényesíti a jelen ügyben a bírósági jogegységesítés feletti alkotmányossági ellenőrzés jogát (és miért nem magára a jogszabályra irányult a vizsgálat). E gyakorlat lényege, amint arra fentebb már kitértem, hogy az Alkotmánybíróság a jogszabály alkotmányossági vizsgálatkor azt az értelmet veszi alapul, amelyet a jogszabálynak az állandó és egységes bírói gyakorlat tulajdonít. Az Alkotmánybíróság ebből vezette le azt a következtetést, hogy a jogszabályokat „értelmező” jogegységi határozat önállóan csak akkor tehető vizsgálódás tárgyává, ha „önmagában nem a törvény szövege, hanem annak kötelező erővel értelmezett tartalma, [...] a bírói jogalkotás [...] az alkotmánysértő”.⁷

Jogelméleti szempontból igencsak vitatható az a megkülönböztetés, melyet a jogszabály szövege és tartalma között tett az Alkotmánybíróság. E szerint ha a szöveg alkotmányellenes, akkor a jogszabályt, ha pedig az értelmezés, akkor az azt hordozó jogegységi határozatot kell megsemmisíteni. A jogszabálynak azonban nincsen az értelmétől külön létező szövege, a szöveg mindenféleképpen hordoz valami értelmet, ez az értelem pedig mindig az adott eset vonatkozásában állapítható meg. Az Alkotmánybíróság itt nyilván arra kívánt utalni, hogy elképzelhető, az adott jogszabályt „értelmező” jogegységi döntés annyira „eloldódhat”⁸ az értelmezett jogszabály eredeti jelentésétől, hogy az már önálló jogi tartalommal bíró normának tekinthető. Ebben az esetben már értelesen felvethető az a lehetőség, hogy csupán a jogegységi döntés alkotmányellenes, az értelmezett jogszabály nem.

Ez már védhető megoldás, amennyiben megengedjük azt a lehetőséget, hogy az Alkotmánybíróság kontrollja kiterjed a jogegységi határozatok vizsgálatára is. Ebben az esetben viszont első ránézésre azt gondolhatná az olvasó, hogy elég e normák megsemmisítéséhez az is, ha annál az oknál fogva alkotmányellenesek, hogy jogértelmezés helyett

ALKOTMÁNYELLENES BÍRÓI JOGALKOTÁS

jogalkotást végzett a Legfelsőbb Bíróság, azaz olyan értelmet tulajdonított a jogszabálynak, amely semmilyen bevett értelmezési módszerrel nem vezethető le abból, és így beleütközött a hatalmi ágak megosztásának alkotmányos elvébe.⁹ Ha az értelmezés helyes, de a jogszabály alkotmányellenes, akkor nyilván magát a jogszabályt kellene megsemmisíteni. Hogy nem csupán teoretikus lehetőségéről van szó, azt mutatja az Alkotmánybíróságnak a kérdéses jogegységi határozat II. pontja megsemmisítéséhez kapcsolódó indokolása. Itt az volt az Alkotmánybíróság kifogása, hogy a szóban forgó kérdésben a Legfelsőbb Bíróság tartalmilag büntetőjogi normát alkotott, és ez sérti a hatalmi ágak megosztásának elvét.¹⁰

A határozat ugyanakkor azt a nehezen érthető álláspontot rögzíti, hogy csupán azokat a „jogszabálytól eloldódott” jogegységi döntéseket kell megsemmisíteni, amelyek tartalmuknál és nem eredetüknél fogva alkotmányellenesek („ha az – a törvény egyéb lehetséges értelmezési tartományától eltérően – alkotmány sértő”).¹¹ Ebből az okból semmisítette meg a jogegységi határozat I. pontjában foglalt rendelkezést. Azért nehezen érthető ez az álláspont, mert azt implicálja, hogy különbséget lehet tenni a „jogszabálytól eloldódott” bírói értelmezés (ami eredeténél fogva nem alkotmányellenes) és a bírói jogalkotás között (ami eredeténél fogva alkotmányellenes). Ennek a megkülönböztetésnek a létjogosultságát azonban az Alkotmánybíróság semmilyen érveléssel nem támasztotta alá, és nehezen lehetne olyan kritériumokat meghatározni, amelyek a „jogszabálytól eloldódó” értelmezés és a „bírói jogalkotás” közötti határvonalat világosan kirajzolnák.

Álláspontom szerint akkor lett volna az Alkotmánybíróság indokolása ellentmondásmentes, ha kiáll valamelyik felfogás mellett, és vagy azt mondja ki, hogy létezik legitim bírói jogalkotás, és az Alkotmánybíróság jogosult ennek tartalmát alkotmányossági szempontból ellenőrizni, vagy pedig azt, hogy az értelmezési jogkör túllépésével hozott döntések eredetüknél fogva alkotmányellenesek.

Ezzel szemben az Alkotmánybíróság „biztosra ment”, és két, egymással nehezen összeegyeztetett módszert is alkalmazott ugyanabban a döntésében. Ennek a megoldásnak megfelelően innentől kezdve két irányba ágazik vizsgálódásunk: a jogegységi határozat I. pontjának megsemmisítésével kapcsolatban azt kell felderítenünk, hogy annak tartalmát miért tekintette alkotmányellenesnek az Alkotmánybíróság, a II. pont esetében pedig azt, hogy a Legfelsőbb Bíróság jogalkotást végzett-e, azaz adott-e olyan értelmezést a szóban forgó jogszabálynak, amely abból semmilyen bevett módszerrel nem vezethető le.

Érdeemes a jogegységi határozat II. pontjának alkotmányellenességével kapcsolatos alkotmánybírói állásponttal folytatnunk az elemzést, mivel ebben az esetben kevesebb szempontot kell bevonnunk a vizsgálódásba. Az Alkotmánybíróság lakonikus rövidséggel, mindössze egy bekezdésben intézi el a jogegységi határozat e részének alkotmányossági megítélését.

A jogegységi határozat II. pontja azt mondja ki, hogy az államot mint sértettet pótmagánvádlóként az a szerve képviseli, melynek érdekkörét a cselekmény érintette, majd példálózó jelleggel felsorol három ilyen szervtípust. Erről a rendelkezésről *ex cathedra* annyit mond az Alkotmánybíróság, hogy a Legfelsőbb Bíróság a Be. 56. § (3) bekezdésének kiegészítésével új normát alkotott, így megsértette a hatalmi ágak megosztásának elvét. A bekezdés ehhez képest a következőképpen szól: „Állami szervet és gazdálkodó szervezetet a képviseletre feljogosított dolgozója, illetőleg az ügyintézésre jogosult tagja vagy alkalmazottja is képviselhet.”

Nem könnyű belátni, hogy miben egészítette ki a jogegységi határozat a jogszabály tartalmát úgy, hogy az már nem jogértelmezésnek, hanem jogalkotásnak minősül. Leginkább azért nem könnyű, mert a jogegységi határozat fenti rendelkezése nem tekinthető az idézett jogszabályhely értelmezésének. A jogegységi határozat arról beszél, hogy mely állami szerv tekinthető sértettnek az állami vagyon sérelmével járó büncselekmények esetében, míg a Be. 56. § (3) bekezdése arról, hogy az állami szerveket mint sértetteket ki képviselheti.

Ezért a jogegységi határozat nem e jogszabályhely kiegészítése, hanem alkalmazási feltételének tisztázása. Olyan szükséges jogértelmezési tevékenység, amely nélkül nem lehetséges sikeres jogalkalmazás. Ezt az értelmezői tevékenységet a Legfelsőbb Bíróság pedig nem is a fenti jogszabályhely, hanem a Be. 51. § (1) és 53. § (1) bekezdése vonatkozásában végezte a sértett és a magánvádló fogalmának meghatározásával. Az Alkotmánybíróságnak így azt kellett volna megmutatnia, hogy e két jogszabályhely értelmétől tért el olyan mértékben a jogegységi határozat II. pontja, hogy azzal már új norma alkotásáról beszélhetünk.

E két jogszabályhely értelmezésekor azonban a Legfelsőbb Bíróság nem tett egyebet, mint az általános jogszabályi tartalmat specifikálta egy bizonyos jogalany, nevezetesen az állam szempontjából. Az általános jogszabályból a különös esetre történő következtetés pedig szorosan a törvényi jog értelmezésé-

hez tapad.¹² Új norma alkotásáról akkor beszélhetnénk, ha azt állítanánk, hogy a „sértett”, illetve a „pótmagánvádló” általános törvényi meghatározásából egyetlen bevett értelmezési módszer szerint sem következne, hogy az állam pótmagánvádlóként léphetne fel.

Ennek a megállapításnak azonban éppen az ellenkezője az igaz. A jogegységi határozat világosan követhető jogdogmatikai műveletekkel nyerte ki a jogszabályhelyek releváns értelmét, amit az Alkotmánybíróság sem vitatott¹³ (a Ptk. alapján az állam jogi személynek minősül, a Be. szerint sértett lehet jogi személy is, a sértett pedig – a katonai bűncselekmények kivételével – felléphet pótmagánvádlóként). Ez a dogmatikai levezetés nagyon távol van attól, hogy akár a legszigorúbb pozitivisták jogász is „bírói jogalkotást” lásson benne.¹⁴ A helyzet így az, hogy csupán egyetlen abszurd esetben merülhet fel egyáltalán a lehetősége annak, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy eredetileg nem létező jogi rendelkezést konstruált, mégpedig akkor, ha kizárólag az alkotmánykonform értelmezést tekinthetnénk jogszabályok tartalmának megállapítására alkalmas módszernek. Az értelmezés ugyanis nem arra irányul, hogy megállapítsuk, miként kellett volna fogalmaznia a jogalkotónak, hogy a jogszabály alkotmányos tartalmú legyen, hanem annak feltárására, hogy milyen jelentést hordoz a szöveg.¹⁵ Eséllyel érvelni így csupán amellett lehet, hogy a jogegységi határozat tartalmi szempontból alkotmányellenes. E vizsgálatot az Alkotmánybíróság csak a jogegységi határozat I. pontjának tekintetében folytatta le.

A BÍRÓI ÉRTELMEZÉS ALKOTMÁNYELLENESSÉGE

Előjáróban annyit érdemes elmondani az Alkotmánybíróság érvelési stratégiájáról, hogy jól kivethetően a következő módon jár el: kerüli a különböző alkotmányos elvek, értékek és érvek összehasonlítását, egymáshoz mért súlyának meghatározását, és úgy tünteti fel határozatát, mint amelynek indokolása kényszerítő logikai erejű, így kizárja azt, hogy értelmesen lehessen a másik álláspont mellett érvelni. Ezt azonban csupán úgy érheti el, hogy egyszerűen elhallgatja vagy minden következmény levonása nélkül csak megemlíti a lehetséges ellenérveket. Az okfejtés, véleményem szerint, elsősorban emiatt az „elkerülő” attitűd miatt kifogásolható, amely ráadásul tápot ad annak a gyanúnak, hogy nem véletlenül nem tette mérlegre az ellenérveket.

A jogegységi határozat tartalmi jogellenességének indokolását az Alkotmánybíróság azzal indítja, hogy

különbséget tesz a pótmagánvád bevezetésének két indoka között. Egyrészt rámutat, hogy vannak olyan indokok, amelyek az igazságnak megfelelő büntető felelősségre vonás előmozdítását célozzák, másrészt pedig olyanok, amelyek a sértetti jogok szélesítésével magyarázzák az intézmény bevezetését. Elismeri, hogy a hatályos Be. koncepciójában mindkét indokcsoport szerepet játszott,¹⁶ azonban a későbbiekben úgy dönt, hogy a pótmagánvád valódi célja csupán a sértett eljárási jogállásának erősítése,¹⁷ így az állami szervek pótmagánvádlóként való fellépése az ügyész alkotmányos jogállását gyengíti. Adós marad a válasszal arra a kérdésre, milyen alapon döntött úgy, hogy egy jogintézmény több lehetséges célja közül csak az egyiket tartja érdemesnek arra, hogy a Legfelsőbb Bíróság álláspontjával szembesítse, nevezetesen azt, amelyik vélekedése szerint épp ellentétes a jogegységi határozat mögötti koncepcióval.

Ennél azonban egy mélyebb szinten is problematikus az érvelés. Úgy gondolom, nem lehet egymással szembeállítani a vád korrekciójának célját a sértetti jogok erősítésének céljával. A „sértetti jogok” kategóriája ugyanis nem tartalom nélküli, abba szervesen beletartozik a sértettnek az az igénye, hogy az őt ért cselekménnyel kapcsolatban az igazságosságnak megfelelő büntetés-kiszabásra kerüljön sor. Ugyanez igaz fordítva is: a vádmonopóliummal járó kockázatok csökkentését többek közt éppen a sértett jogai indokolják.

A következő lépésben az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy négy olyan alkotmányos elvet kell áttekintenie, amely összefügg az „állami pótmagánvád” kérdésével (a hatalmi ágak elválasztására, az állami büntetőhatalom korlátaira, az ügyési szervezet önállóságára és az állami tulajdonra vonatkozó elveket).

E négy elv közül az első három valóban alkalmas arra, hogy az állami szerv által benyújtott pótmagánvád alkotmányellenessége mellett érvként lehessen felhozni, azonban a tulajdoni formák közti diszkrimináció tilalma éppen azt az álláspontot erősíti, hogy nem illeti meg kevesebb jog az államot mint tulajdonost más jogalanyokkal összehasonlítva, és ha azoknak módjukban áll pótmagánvadat előterjeszteni, akkor az államot sem lehet ebből a körből kizárni. Ha az állampolgár hátrányára tévedhet az ügyész, esetleg lehet elfogult vagy tétlen, akkor ugyanezeket a hibákat elkövetheti a tőle független más közhatalmi tényezőkkel szemben is. Maga az Alkotmánybíróság hivatkozik olyan döntésére, amely szerint nem alkotmányellenes az állami tulajdon pozitív diszkriminációja, ami a büntetőjog esetében szigorúbb védelmet is jelenthet.¹⁸ Ezt az elvet az Alkotmánybíróság ugyanakkor csupán ismerteti, de érdemi okfejtésében egyáltalán nem hozza összefüggésbe a jog-

egységi határozat alkotmányellenességét igazoló érvekkel, és nem indokolta meg, miért tulajdonít kisebb súlyt ennek az alkotmányos alapelvnek, mint a másik háromnak.

Az Alkotmánybíróság érdemi indokolását annak az alkotmányos demokráciákat jellemző megoldásnak a hangsúlyozása foglalja keretbe, mely szerint a büntetőjogi igény érvényesítésének sikertelenségéből származó kockázatot az államnak kell viselnie.¹⁹ Mindez azt a látszatot kelti, mintha ennek a jogelvnek az egyenes következménye lenne az állam mint sértett részéről emelt pótmagánvád alkotmányellenessége. Ennek a megoldásnak azonban nem az az értelme, hogy az állam a rendelkezésre álló jogi eszközökkel se élhessen a büntetőeljárás során, hanem az, hogy amennyiben ezek az eszközök elfogytak és az igényérvényesítés sikertelen maradt, akkor az állam viselje a következményeket. Ha az államnak van törvényi lehetősége pótmagánvád benyújtására, akkor azzal nem sérti meg ezt az alkotmányos elvet. Így a továbbiakban az Alkotmánybíróságnak azt kell igazolnia, hogy alkotmányossági aggályokat támaszt az ilyen minőségben történő állami fellépés.

Az Alkotmánybíróság erre vonatkozó indokolása a következő tézisekben összegezhető: ha az ügyészségen kívüli közhatalmi funkciót betöltő szerv lát el közvádloői feladatot, az 1. sérti a hatalommegosztás követelményét (megkettőződik a „vádlói közhatalom”), 2. gyengíti az ügyész közvádloői jogosítványát, 3. nem engedné megfelelően érvényesülni a vádlottat a büntetőeljárás során megillető garanciákat (az ügyésznek kötelezettsége a vádlott javára értékelhető körülmények figyelembevétele, míg a pótmagánvádlónak nem). Mindez együttesen pedig az állam túlhatalmának veszélyével jár.²⁰

Úgy vélem, a fenti érvek relevánsak a kérdés eldöntésekor, és mind a szakmai, mind az általános nyilvánosság előtt alkalmasak arra, hogy erősítsék az Alkotmánybíróság többségi álláspontját. Kérdés azonban, hogy a testület érvelésében hivatkozott alkotmányos elvek szenvedtek-e olyan mértékű sérülést, amely „egyértelmű és közvetlen” veszéllyel jár az alkotmányosságra nézve és indokolná azt, hogy az Alkotmánybíróság az eddigi gyakorlatával radikálisan szakítva átvette az alkotmányossági ellenőrzést a bírói hatalmi ág felett.

Az Alkotmánybíróság fenti állításai közül az első kettő arra az alapra épül, hogy az állam pótmagánvádlókénti fellépése súlytalaná tenné az ügyészséget mint „önálló alkotmányos szervezetet”.²¹ Ezt a tételt támogatja azzal a megállapításával, hogy a „sértett eljárási jogállásának erősítését” célzó intézményt nem lehet az ügyészség megkerülésére használni.²²

Mivel a sértetti jogokra való hivatkozás retorikai természetével már foglalkoztam, a következőkben csak az ügyészség „súlytalaná” válásának problémáját vizsgálom meg.

Ha abból a tényből indulunk ki, hogy az állami fellépés csak olyan bűnügyekben lehetséges, melyek közvetlen vagyoni sértettje az állam, és azokban is csupán abban az esetben, ha az ügyész nem emel vádat, akkor nehezen ismerhető fel annak veszélye, hogy az ügyészség mint szervezet a maga egészében és minden területen súlytalaná válna. A jogegységi határozat pontosan rögzítette azoknak az ügyeknek a körét, amelyekben az állam felléphet, és meghatározta a fellépés feltételeit. Nem adott tehát általános felhatalmazást az állami szerveknek az ügyészség megkerülésére.

Másfelől a vádindítvány benyújtásának lehetőségére a jogalanyok széles körének jogosultsága, így elmondható, hogy az új Be. hatálybalépésével az ügyészség súlya a büntetőeljárásban általában véve csökkent, azonban maga az Alkotmánybíróság sem mondta azt, hogy a pótmagánvád intézménye alkotmányellenes. Önmagában tehát az ügyészi hatáskör „szétterítése” nem jelent alkotmányos sértő hatáskörelvonást az ügyészségtől. Már a „pótmagánvád” elnevezés is arra utal, hogy az mint lehetőség az ügyészség fellépése után vehető igénybe. Ezért nem arról van szó, hogy a jogalkotó konkurenciát teremtett volna az ügyészségnek, és így nem könnyű megérteni, hogy miért is gyengíti az állam fellépése annak közvádloői „jogosítványát”.²³

Mindebből az következik, hogy a megfelelő súlyú érvelésnek nem elegendő azt megmutatnia, hogy az ügyészi vádmonopólium megszűnik az állam ügyészségen kívüli közhatalmi szerveinek vádlóként való fellépésével. Azt kellene bizonyítani, hogy az állami közhatalmi szervek pótmagánvádlóvá válása olyan alkotmányossági veszélyeket hordoz magában, amelyek más sértettek esetében nem mutatkoznak. Ennek alátámasztására az Alkotmánybíróság harmadik érdemi érve látszik alkalmasnak, így most ennek előfeltételeit elemzem.

Az Alkotmánybíróság határozatában meglehetősen drámai képet fest annak következményeiről, ha az állam valamelyik közhatalmi szerve pótmagánvádlóként lép fel – „túlhatalomról”, a „közhatalom megkettőzéséről”, az „alkotmányos garanciák hiányáról” beszél.²⁴ Ezt a veszélyt pedig az idézi elő, hogy az ügyésztől eltérően a pótmagánvádlót nem terhelik a vádlottal szembeni olyan kötelezettségek, mint a mentő és enyhítő körülmények figyelembevétele [Be. 28. § (1) bekezdés]. Azt senki nem vitatja, hogy az alkotmányos büntetőjog egyik követelménye, hogy a hatóságok ne legyenek elfo-

gultak eljárásuk során és céljuk ne a mindenáron történő elítéltetés legyen, azonban nem árt figyelmet fordítani arra, milyen garanciát jelent valójában a terhelt számára a Be.-ben rögzített ügyészi kötelezettség (a „figyelembevétel”). A „rég” Be. (1973. évi I. törvény) még azt írta elő a büntetőeljárásban részt vevő összes hatóság számára, hogy az eljárás minden szakaszában „alaposan és hiánytalanul” tisztázzák a tényállást, és ezzel összefüggésben rendelkezett a feltárt enyhítő és súlyosbító körülmények figyelembevételéről [5. § (1) bekezdés]. Ezzel szemben a hatályos Be. csupán azt tartalmazza, hogy „a nyomozás során fel kell deríteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket. A tényállást oly mértékben kell felderíteni, hogy a vádló dönthesse arról, vádat emel-e” [164. § (2) bekezdés]. Az összehasonlításból megállapítható az a jogalkotói szándék, hogy tisztítsa az eljárás szereplőinek feladatkörét, így a nyomozás már csak a vádemelést megalapozó bizonyítékok feltárását célozza, nem pedig a teljes körű felderítést. Ez nyilvánvalóan azt is jelenti, hogy a mentő és még inkább az enyhítő körülmények felmutatása a védelem feladatává válik, és ez a tevékenység a tárgyalási szakaszra koncentrálódik, amikor az ügyész már egyértelműen a vád oldalán álló ellenfélként jelenik meg, nem pedig mint az ügy összes körülményének felderítését végző pártatlan hatóság. A pótmagánvádló pedig éppen az eljárás tárgyalási szakaszába léphet be, itt váltja fel az ügyészt. Úgy vélem, ilyen szabályozási háttér mellett nem túlságosan meggyőző érv az Alkotmánybíróság részéről az, hogy a pótmagánvádlót nem terheli, a vádlott érdekében kifejtendő ügyészi kötelezettségekre hivatkozik.

Az állami „túlhatalom” érve másik oldalról a magyar bíróságok függetlenségének, pártatlanságának, szakmai kompetenciájának negligálásaként és az egész büntetőeljárás alkotmányos garanciarendszere kritikájaként is felfogható. Az Alkotmánybíróság az indoklás során ugyanis mindvégig hallgat arról, hogy a terhelti jogokat nem csupán az ügyészi „objektivitás”²⁵ biztosítja, hanem a védelemhez való jog, a Be. számos más alapelve, továbbá a politikai befolyástól független és szakmailag magas szintű bírói tevékenység. Arra sincs utalás a határozatban, hogy a terhelt személyi szabadságát és a legalapvetőbb jogait illető kérdésben nem a vádló, hanem a bíróság dönt. A terhelt jogainak érvényesülése szempontjából tehát nem az ügyész, hanem a bíró kötelezettségeinek van kulcsszerepe.

Szintén a „túlhatalomra” való hivatkozás miatt fontos annak is figyelmet szentelnünk, hogy milyen

jogosultságokkal jár a pótmagánvádlói hatalom. A legfontosabb eltérés az ügyészi hatalomhoz képest, hogy a pótmagánvádló nem végeztethet nyomozást a rendőrséggel, tehát nem használhatja céljai elérése érdekében az állami erőszakapparátust. Ezen túlmenően más lényeges korlátokat is előír számára a Be., így például a zártan kezelt iratokat nem ismerheti meg [Be. 312. § (2) bekezdés], a vádat nem terjesztheti ki [Be. 343. § (5) bekezdés], és az ismeretlen helyen tartózkodó vádlottal szemben nem indítványozhat bírósági eljárást [Be. 528. § (1) bekezdés].

Az államot tehát pótmagánvádlóként nem illeti meg semmilyen többletjogosultság más pótmagánvádlókhoz képest. Az intézmény az ügyészség közzévalói funkciójához képest csupán kiegészítő jellegű, a pótmagánvádló jogosultságai korlátozottak, a büntetőeljárás alá vont személy jogainak érvényesülését pedig elsősorban a bíróság alkotmányos helyzete biztosítja. Ilyen körülmények közt erős túlzás „megkettőzött közzévalói hatalomról” vagy állami „túlhatalomról” beszélni.

A HATÁROZAT LEHETSÉGES KÖVETKEZMÉNYEI

Az Alkotmánybíróság érveinek számbavétele és meggyőző erejük mérlegelése után könnyen olyan kép rajzolódhat ki előttünk, mely az alkotmánybírósági döntéshozatal folyamatát Jerome Frank leírásának megfelelően egy előre meglévő eredmény igazolásaként ábrázolja. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy az Alkotmánybíróságnak szigorúan tartania kellett volna magát a számára adott premisszákból történő szillogisztikus következtetés módszeréhez. Ez a jogi érvelés természetének teljes félreértéséről tanúskodna. Inkább azt hiányolom, hogy az argumentáció meglehetősen egyoldalúra sikerült, meg sem próbálta mérlegre tenni azokat az érveket, amelyek a jogegységi határozat alkotmányossága mellett szólnak, így a szakmai nyilvánosság és különösen a bírók számára könnyen irritálónak válhat, és kétséget ébreszthet az Alkotmánybíróság más döntéseinek szakmai megalapozottságát illetően. Egy olyan szervezet, amelynek elfogadottsága, tekintélye nem azon alapul, hogy a politikai közösséget reprezentálja (mint az Országgyűlés), hanem túlnyomórészt azon, hogy szakmai kompetenciája a napi (párt)politika felé emeli, nem engedheti meg magának, hogy éppen ezen az oldalon hagyjon támadási felületet. A közigazgatási feladatokat ellátó állami szervek jelentős részéről az állampolgárok úgy gondolják, hogy működésüket erőteljesen befolyásolják pártpolitikai vagy egyéb

nem szakmai szempontok. Ha az Alkotmánybíróság nem törekszik arra, hogy egy ilyen kényes természetű ügyben minden szempontból meggyőző legyen az érvelése, akkor könnyen elvesztheti a pártatlanságába vetett bizalmat is, és számolnia kell azal, hogy a napi politikai küzdelmek egyik résztvevőjeként határozhatják meg.

Ezen a veszélyen túl azonban van még egy olyan tartalmú üzenete is az Alkotmánybíróság határozatának, hogy a testület az alkotmányos intézmények közti hatalommegosztás átrendezésére törekszik. Az Alkotmánybíróság jelenlegi hatásköre egyértelműen azt szolgálja, hogy a politikai indíttatásból megalkotott jogszabályok feletti alkotmányossági kontrollt el tudja látni, azaz a törvényhozó, a végrehajtó és az önkormányzati hatalmat ellenőrizhesse. Azért okszerű, hogy hatásköre csak e szervek aktusaira terjed ki, mert a bíróságoknak jogalkalmazó szervként nincsenek olyan eszközeik, amelyekkel komolyan veszélyeztethetik az alkotmányosságot.

Az Alkotmánybíróság azonban, felhagyva eddig tanúsított önmérsékletével, mintegy lezárva a hatásköre törvény általi módosításáról folytatott szakmai és politikai vitákat,²⁶ úgy határozott, a „beleértett hatáskörök” doktrína alapján kiterjeszti jogkörét a bírói gyakorlat kontrolljára is. Amint azt fentebb igyekeztem kimutatni, nem csupán arra jelentett be igényt, hogy a tartalmilag új jogi normát alkotó Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatait semmisítse meg (ez még levezethető lenne alapjogvédelmi funkcióból), hanem magához vonta a jogegységi határozatok tartalma feletti alkotmányossági felülvizsgálat jogkörét is. Ez a lépés akkor igazolható, ha vitán felül áll, hogy az Alkotmánybíróság inkább képes egy jogi norma alkotmánynak megfelelő értelmezésére, mint a Legfelsőbb Bíróság.

A Legfelsőbb Bíróságnak a jogszabályok értelmezése során szintén figyelemmel kell lennie az alkotmányra és az Alkotmánybíróság alkotmányértelmező döntéseire. A Legfelsőbb Bíróság szóban forgó határozatában figyelembe is vette ezeket. Merész volna az a feltételezés, hogy az Alkotmánybíróság egyértelmű szakmai fölényben volna a Legfelsőbb Bíróság jogegységi tanácsával szemben, amely a legmagasabb szintű bírói szakmai testület legnagyobb tekintélyű tagjaiból áll. Az Alkotmánybíróság mostani döntése viszont azt implikálja, hogy a Legfelsőbb Bíróság tagjai nem képesek adekvát módon megítélni jogszabályértelmezésük alkotmányosságát, feladatuk a dogmatikai műveletek végrehajtása után véget ér.

Ha ezzel a következtetéssel együtt szemléljük az Alkotmánybíróság azon fejtegetéseit, melyekben retorikai okokból említés sem történik a ter-

helti jogok érvényesülésében kulcsszerepet játszó bírói függetlenségről (csupán az ügyész szakmai felkészültségéről és objektivitásáról), akkor akár arra is gondolhatunk, hogy az Alkotmánybíróság hajlamos leértékelni a bíróságok szerepét más hatalmi szervezetekéhez képest. Azt mindenesetre tényként könyvelhetjük el, hogy ez a döntés megteremtette az alapot arra, hogy az Alkotmánybíróság egyfajta „szuperbírósággá” váljon, ahová a Legfelsőbb Bíróság értelmezését sérelmesnek találó személyek és szervezetek jogorvoslatért folyamodhatnak. Ha pedig az Alkotmánybíróság „droghatározatának” arra a jellemzőjére is figyelünk, hogy azzal büntetőjogi normákat szigorított, így túllépett „negatív törvényhozói” szerepkörén, akkor láthatjuk, hogy a testület hatalmi ambíciói kimondottan megerősödtek.

Ezen a ponton két kérdés is felmerülhet, amelyek azonban már túlmutatnak a konkrét döntés elemzésén. Az egyik az, hogy az Alkotmánybíróság csak bizonyos, általa fontosnak tartott célok érdekében vállalja-e az aktivizmust, vagy ez általános jellemzője lesz az alkotmánybíráskodásnak. A másik pedig az, hogy ez az expanziós törekvés mennyire érinti majd hosszabb távon a jelenleg egyértelműen pozitív szakmai és a közéleti megítélését.

JEGYZETEK

1. Jerome FRANK: *Law and the Modern Mind*, New York, Doubleday, 1963, 108–109.
2. *Uo.*, 110.
3. ABK 2005. november, 710. A határozat összefoglalóját lásd a *Fundamentum* 2005. évi 4. számának Döntés után rovatában.
4. *Uo.*, 711.
5. Bartha Ildikó az Európai Közösséggel kapcsolatosan rekonstruálja, miként válhat egy adott szervezet hatalmának kiterjesztésére alkalmas eszközzé a „beleértett hatáskörök” doktrínája. Lásd BARTHA Ildikó: *A nemzetközi jogi személyiség fogalmi és tartalmi kérdései. Vizsgálódások az Európai Közösség és az Európai Unió vonatkozásában*, in *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV.*, szerk. GÖRGÉNYI Ilona et al. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2004, 9–31.
6. Az Alkotmánybíróság ezzel kapcsolatos saját kétségeit is mutatja, hogy fontosnak tartotta egy korábbi határozatból átvett idézettel nyomatékosítani álláspontját: „...a hatáskörét értelmező határozatai éppúgy mindenkire nézve kötelezőek, mint bármely más [...] határozata” (ABK 2005. november, 711). Azonban ennek a kijelentésnek a jogi alátámasztásával itt és a korábbi határozatban is adós maradt.

7. Uo., 712.
8. Uo.
9. Harmathy Attila különvéleményében azt az álláspontot képviseli, hogy még ebben az esetben sem illethetné meg az Alkotmánybíróságot a megsemmisítés joga, csak azt állapíthatná meg, hogy a legfelsőbb bírósági hatáskör átlépésével hozott norma alkotmányellenes, azaz úgy kellene eljárnia, mint a Jatv. szabályai ellenére alkotott iránymutatásokkal. A helyzet azonban az, hogy amíg az előbbieket kötelező követését egyetlen jogszabály sem írja elő (nincs szó érvényes jogról), addig jogegységi határozat esetében van ilyen jogszabály. Ebben az esetben tehát egy érvényes rendelkezésről van szó, amelyet érvénytelenné kell tenni, erre pedig csupán a megsemmisítéssel képes az Alkotmánybíróság.
10. ABK 2005. november, 717.
11. Uo., 712.
12. Kelsen például a jogalkalmazás e mozzanatát azonosította magával az értelmezéssel, lásd Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*, Budapest, ELTE ÁJK Bibó István Szakkollégium, 1988, 50.
13. ABK 2005. november, 716.
14. Másfelől én magam annyiban vitathatónak tartom, hogy az állami vagyon sérelmével járó bűncselekmények esetén csak az „állami szerveken” keresztül látja lehetségesnek a pótmagánvádlói fellépést. Ha ugyanis olyan bűncselekmény történik, amely például az állami adóbevételt csökkenti, akkor nem az APEH vagyona fog csökkenni, hanem az államé. Így nem csupán az állami szervek részére kellene megengedni a pótmagánvádlóként történő fellépést, hanem magának az államnak is, képviselője, a pénzügyminiszter útján [Ptk 28. § (1) bekezdés]. Ezen a helyzeten az sem változtat, hogy a Be. szerint magánfélként ilyenkor az APEH léphet fel. A pótmagánvádlói jog ugyanis nem a magánfelet, hanem a sértettet illeti meg. Ezzel a megoldással elkerülhető lett volna a jogegységi határozattal szembeni legfőbb ügyészi kritika, mely szerint az állami szerv „érdekkörének” sérelmére mint a pótmagánvádlóvá válás kritériumára való utalás általánossága és határozatlansága folytán sérti az alkotmányosságot (ABK 2005. november, 708). Így az én kifogásom, szemben az Alkotmánybírósággal, éppen az, hogy túlságosan is szűkítette az állami fellépés kereteit.
15. Ezek után különösen érdekesnek tűnik, hogy az Alkotmánybíróság bármiféle érdemi indokolást mellőzve leszögezi: a sértettre és a pótmagánvádlóra vonatkozó jogszabályi rendelkezések önmagukban nem sértik az Alkotmányt (uo., 716.). Ha osztjuk is az Alkotmánybíróságnak a későbbiekben rekonstruált, a tartalmi alkotmányellenességre vonatkozó érvelését, akkor is csupán arról lehetne értelmesen beszélni, hogy bizonyos esetekben nem kerül felszínre a norma alkotmányellenessége, és éppen az ilyen helyzetek „törvénybarát” kezelésére dolgozta ki a testület az értelmezés „alkotmányos követelménye” kategóriáját.
16. Uo., 712–713.
17. Uo., 716.
18. Uo., 715.
19. Uo., 714, 717.
20. Uo., 717.
21. Uo., 714, 716.
22. Uo., 716.
23. Uo., 717.
24. Uo.
25. Uo., 715.
26. A vitáról jó áttekintést ad BADÓ Attila, BÓKA János: *Európa kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2002, 33–34, 193.